

UDK 341.33 (497.6 Kupres) "1942"
 949.76 Kupres "1942"
 Izvorni znanstveni članak
 Primljeno: 29. svibnja 2000.

O zločinima Crne legije na području Kupresa u ljeto 1942. godine

DAVOR MARIJAN

Ministarstvo obrane RH, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor analizira četiri masovna stradanja civilnog pučanstva u ljeto 1942. na području Kupreške visoravni koji se pripisuju postrojbama ustaške Crne legije. Riječ je o događajima u selima Gornji Malovan, Begovo Selo, Vukovsko i Blagaj. Autor analizira događaje na temelju objavljenih izvora, dosega historiografije i publicistike, ratnih dnevnika pojedinih partizanskih dužnosnika i dostupne građe "Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača". Na tom primjeru se upozorava i na neodrživ pristup bivše jugoslavenske historiografije i povijesne publicistike osjetljivoj problematiki ratnih zločina, odnosno zločina u ratu.

Historiografski problem

U ljeto 1942. godine, Crna legija, odnosno 1. ustaški stajaći djelatni zdruk, kako je glasilo službeno ime postrojbe, manjim je dijelom snaga sudjelovao u borbama koji su u historiografiji i publicistici jugoslavenskog komunističkog režima bile poznate pod imenom "pohod proleterskih brigada u zapadnu Bosnu".¹ Tijekom tog događaja skupina od četiri proleterske brigade Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, uz pomoć lokalnih partizanskih postrojbi, spriječila je i rastrojila pokušaje oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske da zauzmu područja u dijelu zemlje koju su napustile talijanske postrojbe nakon Zagrebačkog sporazuma, potpisanog 19. lipnja 1942.²

Partizani su postigli strateški uspjeh prebrodivši uspješno krizu koja ih je potresala u zimu i proljeće 1942. i čije su posljedice bili porazi u Crnoj Gori te istočnoj Bosni i Hercegovini. Njihov pohod počeo je 24. lipnja 1942. godine s

¹ "Pohod u Bosansku krajinu", *Vojna enciklopedija*, sv. 7, Beograd 1965., 136.-137.

² Tim je sporazumom dogovoreno povlačenje Talijana iz II. i dijela III. zone u talijanskom okupacijskom području, v. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda* (dalje: *Zbornik dokumenata*), sv. V, knjiga 32, dok. br. 116.

planine Zelengore, da bi se mjesec dana kasnije proletherske brigade pojavile i na Kupreškoj visoravni.³

Od kraja srpnja i tijekom kolovoza, uz kraće prekide, trajale su borbe između partizanskih snaga i postrojbi NDH na širem području Kupresa. U tom su vremenu pripadnici Crne legije, prema raznim izvorima, izvršili četiri masovna zločina na širem području Kupresa. Partizanski dokumenti spominju zločin u selu Gornji Malovan na prometnici Kupres-Šujica od 28. srpnja 1942. godine. Zemaljska komisija federalne Bosne i Hercegovine za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača, ustvrdila je da su pripadnici Crne legije početkom kolovoza u Begovu Selu kraj Kupresa spaljivanjem u kući učinili masovan zločin protiv civilnoga srpskog stanovništva. Preostala dva zločina u selima Blagaj i Vukovsko, koja ću razmatrati, spominju se u povijesnoj literaturi na nekoliko mjesta.

Zločine sam razmatrao na osnovi objavljenih i dostupnih dokumenata suprotstavljenih snaga iz tog vremena; građe Zemaljske komisije federalne Bosne i Hercegovine za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača; *Hronologije oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945*,⁴ u koju su uneseni svi značajniji događaji tijekom rata; monografije Miše Lekovića, *Ofanziva proletherskih brigada u leto 1942.*, koja ima znanstvenu vrijednost i detaljno obrađuje događaje u sklopu kojih su se navodni zločini dogodili; osobnih ratnih dnevnika partizanskih dužnosnika koji su tada bili na širem području Kupresa, i povjesnici Treće sandžačke i Četvrtre crnogorske proletherske brigade koje su bile u borbama s ustašama Crne legije kada su zločini izvršeni, uz još nekoliko monografija koje se spominju u daljnjem tekstu.

I

Nazočnost proletherskih brigada na Kupreškoj visoravni narušila je dotadašnju vojno-političku ravnotežu i potaknula je dolazak Hrvatskih oružanih snaga iz doline Vrbsa u Kupres, radi djelovanja prema Livnu i Tomislavgradu. U Kupres je 25. i 26. srpnja iz Bugojna prešla polubojna Crne legije i vod oklopništva Trećeg domobranskog zbora. Pojačane pripadnicima kupreške milicije, te su snage 28. srpnja uspjele preoteti partizanima Šujicu i Tomislavgrad, koji je 25. srpnja zauzela Prva proletherska brigada. Tijekom borbi s pripadnicima Treće sandžačke proletherske brigade kraj Gornjeg Malovana stradali su navodno stanovnici sela.⁵

Vladimir Dediđer je u svoj dnevnik za nadnevak 28. srpnja zabilježio da su u Gornjem Malovanu po "nekim vestima ustaše .. ubile sedamdeset duša".⁶ Ovu neprovjernu informaciju kasnije nije komentirao. No, pod isti je dan u

³ Detaljnije o tijeku partizanskog pohoda Davor MARIJAN, *Borbe za Kupres 1942.*, Zagreb 1999.; Mišo LEKOVIĆ, *Ofanziva proletherskih brigada u leto 1942.*, Beograd 1965.

⁴ *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945*, Beograd 1964.

⁵ M. LEKOVIĆ, n. dj. 328.

⁶ Vladimir DEDIĐER, *Dnevnik*, I, Beograd 1945., 237.

njegov dnevnik Milovan Đilas upisao svoje dojmove o obilasku sela Urije kraj Bugojna, čiji su stanovnici 18. srpnja 1942. godine stradali u borbama između Crne legije i Druge proleterske brigade. Đilas je o tome pričao i Titu i drugim članovima partizanskog Vrhovnog stožera.⁷

Liječnica u Drugoj proleterskoj brigadi dr. Julka Mešterović u svom je dnevniku 31. srpnja 1942. zapisala da su ustaše u Malovanu "zaklale 75 žena, dece i staraca".⁸ Slično je zapisao i član Agitpropa Vrhovnog stožera NOP i DVJ Marijan Stilinović dan kasnije, s time da je stradanje stanovništva "protegnuo" i na selo Donji Malovan, a brojku stradalih povećao na 90 ljudi.⁹

Prvi dokumenti koji govore o stradanju nastali su nekoliko dana kasnije. Vrhovni zapovjednik NOP i DVJ Josip Broz Tito, u zapovijedi Sretenu Žujoviću Crnom 31. srpnja piše: "Juče sam dobio izveštaj od komandira jedne zlatarske čete, koji je sa patrolom bio u Gornjem Malovanu, da je tamo našao jezovitu sliku. Ustaše i banditi iz Zlosela i Kupresa ne samo da su potpuno spalili sela već su poklali i oko 70 žena, dece i staraca. On kaže da je svojim očima video iznakažena tela žena sa dojenčadi".¹⁰ Slično je napisao istog dana u izvješću Izvršnom komitetu Komunističke internacionale.¹¹ Osim navedenih dokumenata čini se da drugih potvrda nema.

Sa strane Hrvatskih oružanih snaga, Peta oružnička pukovnija, u čijoj je zoni odgovornosti bilo selo Gornji Malovan u svojim izvješćima ne piše ništa o stradanju. Isti je slučaj i s vojskom, zapovjedništvom Devete domobranske pješačke pukovnije i Trećim domobranskim zborom. Nameće se pitanje je su li mjerodavne vojne i civilne instance prešutile stradanje stanovništva? U prilog zaključku o namjernom prešućivanju ide slučaj sela Urije, gdje je 19. srpnja 1942., u sukobu Crne legije i Druge proleterske brigade stradalo lokalno stanovništvo.¹² No, stradanje stanovnika sela Glavice u okolici Bugojna 11. ko-

⁷ ISTI, n. dj., 237.-240.

⁸ Julka MEŠTEROVIĆ, *Lekarev dnevnik*, Beograd 1968., 140, 142.

⁹ Marijan STILINOVIĆ, *Bune i otpori*, Zagreb 1986., 189.

¹⁰ Zapovijed Josipa Broza Tita od 31. VII. 1942. Sretenu Žujoviću Crnom, *Zbornik dokumenata*, II/5-57. Izvješće zapovjednika Zlatarske čete, 1. bataljuna Treće sandžačke proleterske brigade, na koje se Tito poziva, nije sačuvano.

¹¹ U izvješću je netočno napisao da se zločin dogodio 26. i 27. srpnja. Josip BROZ-TITO, *Sabrana djela*, sv. 11., Beograd 1982., 145.

¹² Deveta domobranska i Peta oružnička pukovnija u svojim mjesečnim izvješćima ne donose ništa na temelju čega bi se moglo zaključiti da je u srpnju 1942. u selu Urijama tijekom borbi Hrvatskih oružanih snaga i partizana stradalo seosko stanovništvo. V. Bojna relacija Devete pješačke pukovnije za srpanj 1942., *Zbornik dokumenata*, IV/7-180. Doglasno izvješće zapovjedništva Pete oružničke pukovnije od 26. Vrhovnom oružničkom zapovjedništvu, *Zbornik dokumenata*, IV/7-154.; Izvješće Josipa Broza Tita /Valtera/ od 22. VII. 1942. Izvršnom komitetu Komunističke internacionale. J. BROZ-TITO, *Sabrana djela*, sv. 11., 118. Nužno je napomenuti da neizvješćivanje predstavnika vlasti NDH o stradanju civilnog stanovništva ne znači da ga nije bilo.

lovoza 1942. dovodi u pitanje taj pristup, jer je zabilježeno i komentirano kako od oružništva tako i od civilnih vlasti.¹³

Jugoslavenska vojna historiografija i publicistika je prema ovom događaju zauzela različite stav. O zbivanju u Gornjem Malovanu, Leković je napisao da su ustaše odbacile partizane, a potom popalile selo, pobile sve stanovništvo koje nije uspjelo izbeći, a stoku oteralo u Kupres.¹⁴ Broj poginulih ne spominje. Stradanje spominje i autor povjesnice Treće proleterske sandžacke brigade, koja se je oko Malovana sukobila s Crnom legijom.¹⁵ Priča za sebe je ratni pripadnik Četvrte crnogorske proleterske brigade Ljubo Anđelić, koji u "ratnoj reportaži" kako je nazvao knjižicu *Livanjska legenda* daje sasvim jedinstveno viđenje tog događaja, koji se je po njemu dogodio "tek" 10. kolovoza a "akteri" su pukovnik Jure Francetić s Crnom legijom s jedne i Deseta hercegovačka brigada s dijelovima Prve i Treće proleterske brigade s druge strane.¹⁶ Do tog nadneva Anđelić je došao osebnom interpretacijom zapovijedi načelnika Vrhovnog stožera Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačka vojske Jugoslavije od 10. rujna 1942. upućene stožeru Četvrte crnogorske brigade.¹⁷

P. Morača je znatan dio monografije *Prelomna godina Narodnooslobodilačkog rata* posvetio upravo pohodu proleterskih brigada. On ne spominje pokolj tijekom proboja bojne Crne legije iz Kupresa u Šujicu i Tomislavgrad. Piše da je ustaška bojna pri povlačenju iz Šujice u Kupres 31. srpnja, palila kuće u selu Donji Malovan.¹⁸

Iz ovih primjera vidimo da su interpretacije tog događaja u jugoslaven-skoj historiografiji i publicistici proturječne. U *Hronologiji* su zabilježeni pokolji u Urijama i Glavicama, no uz datum 28. srpnja 1942. upisano je da je "bataljon ustaške Crne legije, podržan četom tenkova i avijacijom, iznenadio delove 3. i 1. proleterske NOU brigade, uništio s. Malovan i zauzeo Šujicu i

¹³ Oružničko krilno zapovjedništvo Jajce izvijestilo je 22. kolovoza 1942. zapovjedništvo Pete oružničke pukovnije da su ustaše Crne legije "bez borbe zaklali 76 osoba muški i ženski, stari i nejak", *Zbornik dokumenata*, IV/6-165. Župan Velike župe Pliva i Rama Bahrija Kadić, u dvomjesečnom izvješću Glavnom stožeru Ministarstva domobranstva 10. rujna 1942. napisao je da su postrojbe "Crne legije poubijali nekoliko porodica pravoslavnih, a jer su navodno isti otvorili u leđa Ustašama vatru iz pušaka", *Zbornik dokumenata*, IV/7-178. Uočljivo je da je to Lekoviću promaklo, iako je navedeni dokument višestruko naveo.

¹⁴ M. LEKOVIĆ, n. dj., 328.

¹⁵ Žarko VIDOVIĆ, *Treća proleterska brigada*, Beograd 1972., 53.

¹⁶ Ljubo ANĐELIĆ, *Livanjska legenda*, Titograd 1963., 37.-38. Ta knjižica ide u najnižu kategoriju povijesne publicistike. Neargumentirana, puna mržnje i nesnošljivosti, ova knjižica spada u kategoriju literature koja će se morati uzeti u obzir prilikom analize stvaranja i održavanja stupnja nacionalne nesnošljivosti u bivšoj državi.

¹⁷ Zapovijed nosi nadnevak od 10. IV. 1942. Od redakcije *Zbornik dokumenata*, pogrešno je stavljena pod 10. kolovoz 1942. i objavljena 1956. godine u svesku II, pod rednim brojem 89 u knjizi 5. Pogreška je ispravljena 1957. u *Zborniku dokumenata*, II/6, pod rednim brojem 27, kada je dokument točno datiran u 10. rujna 1942.

¹⁸ Pero MORAČA, *Prelomna godina Narodnooslobodilačkog rata*, Beograd 1957., 201. i 205. Da li je autor napravio previd ili je posumnjao u tvrdnje o zločinu nije moguće dokučiti.

Duvno".¹⁹ Riječ uništiti očito se ne može shvatiti kao pokolj jer su za druga dva događaja o kojima ću govoriti priređivači *Hronologije* decidirani. Strahinja Kurdulija piše da su 28. srpnja 1942. "ustaše upale u selo Gornji Malovan i ubile 86 muškaraca, žena i djece".²⁰

Ima, međutim, naznaka da se zločin nije uopće dogodio. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača optužila je pukovnika Francetića da su ustaše Crne legije po njegovom znanju i odobrenju u srpnju 1942. "u prolazu kroz selo Malovan, .. zapalili kuću, štalu, hambar Marić Bose žene Ristine i počinili štetu od 89.000 din. Šešumu Niki p. Miće zapalili kuću, štalu, hambar i sjeno i počinili štetu od 127.000 din. Cvitiću Pilipu p. Ile zapalili 2 kuće i štalu i počinili štetu od 120.000 din".²¹ O pokolju nema ni riječi. Time je potpuno zamršen problem onoga što se dogodilo 28. srpnja 1942. godine.

II

O stradanju stanovnika Begova Sela kraj Kupresa postoje podaci Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina. Po njenim podacima pripadnici Crne legije i kupreške milicije krajem srpnja, u neposrednoj okolici Kupresa, uhitili su 18 osoba u dobi od 1 do 45 godina, te ih "potrpale u kamion i nedaleko od samoga Kupresa sve streljali. Većinu od njih su noževima klali i mrcvarili".²²

Dan kasnije "ustaše 'Crne legije' pomognute kupreškom milicijom izvršili su masovan zločin spaljenjem žrtava u Begovom Selu. Oni su pokupili

¹⁹ *Hronologija*, 300.-301. i 319.

²⁰ Strahinja KURDULIJA, *Atlas ustaškog genocida nad Srbima 1941-1945*, Beograd 1993., 28. Autor je hercegovački Srbin, po zanimanju letač na aerogeofzičkim ispitivanjima koji se je pri kraju svog radnog staža (od 1985.) počeo baviti i poviješću. Njegove su interpretacije nerijetko i zlonamjerne. Pišući o događaju u Gornjem Malovanu iznosi i tvrdnju da su ustaše "U Blagaju ... pri tom, ubili 7 Srba". Osim što donosi najveći broj poginulih u Gornjem Malovanu pokazuje i potpuno nepoznavanje i neprihvatljivu nezainteresiranost za događaje u širem području Kupresa. Sedam ubijenih Srba u Blagaju, mogli su ubiti samo partizani koji su se tu nalazili, a ne ustaše. Stvarno je toga dana streljan jedan Srbin partizan, a streljali su ga njegovi drugovi, pripadnici 2. proleterske brigade zbog pokušaja dezertiranja. Vidi Miodrag MILOVANOVIĆ LUNE, *Nedovršeni dnevnik*, Beograd 1968., 46.-47.

²¹ Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo (dalje: ABiH), Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, F. br. 863. Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača-Juraj Francetić. ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Inv. broj: 9883. Iskaz oštećenog Pilipa Cvitića, kojemu je jedan od svjedoka, također oštećeni Niko Šešum. Zapisnik Narodnooslobodilačkog odbora Šuica od 3. IV. 1945.

²² ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Kupres, Inv. broj: 54964. Zapisnik je načinjen na osnovi svjedočenja Pere Papića, Mirka Spreme, Ive Lozančića, Ante Pavića, Matka Ravančića i Beće Kićina. Zapisnik Mjesnoga narodnog odbora Kupres, načinjen 6. srpnja 1946. u Bugojnu.

soje žrtve i strpali ih u pojamu a potom pojamu zapalili". Slijedi popis 98 osoba oba spola u dobi od 2 mjeseca do 68 godina.²³

Osim tvrdnje Zemaljske komisije o ovom zločinu nema spomena u literaturi i dokumentima iz sredine 1942. godine, kao i u prikazima partizanske povijesti za to vrijeme. Kurdulija ga je ubilježio u svoj atlas, datirao 3. kolovoza, a broj stradalih u odnosu na zapisnik Komisije smanjio na brojku od 82 osobe.²⁴

U sliku do koje se može doći analizom dostupnih dokumenata navedeni se zločin ne uklapa. Krajem srpnja dijelovi nepotpune bojne Crne legije prošli su kroz Kupres prema Šujici i Tomislavgradu gdje su do 1./2. kolovoza ostali u borbama s partizanima Prve i Treće proleterske brigade, i Livanjskoga partizanskog bataljuna "Vojin Zirojević". U samom Kupresu ustaša Crne legije tada nije bilo. Istovremeno je posada Kupresa i milicija iz okolnih hrvatskih i muslimanskih sela bila zauzeta intenzivnim borbama s Drugom proleterskom brigadom i dijelovima Trećega krajiškog odreda.²⁵

Takvo masovno stradanje sigurno bi primjetili pripadnici partizanskih postrojbi koji su se nalazili na području Kupreške visoravni. U dnevnicima četvorice njih koji su objavljeni, Vladimira Dedijera, Miodraga Milovanovića i Marijana Stilinovića i Janka Lopičića²⁶ nema ništa što bi upućivalo na to da je krajem srpnja ili početkom kolovoza 1942. u neposrednoj okolini Kupresa stradao veći broj kupreških Srba.

III

Krajem kolovoza 1942., nakon krvavih borbi i nekoliko neuspješnih napada partizanskih proleterskih i udarnih brigada na Kupres i zatišja od nekoliko dana, počele su borbe na širem području Kupresa. Ustaše i domobrani iz sastava kupreške posade krenuli su s nasilnim izviđanjem u okolici Kupresa i s pokušajima odbacivanja partizanskih snaga iz šire okolice gradića. Jedan od takvih pothvata izvršen je 27. kolovoza, piše Leković, kada je skupina od oko 400 ustaša "uspela da prođe u Donje Vukovsko, odbacivši delove 4. bataljona 4. crnogorske brigade i vod Vukovske čete Kupreškog bataljuna, da opljačka i popali selo i da u zaseoku Katanićima na zverski način pobije sve stanovništvo". Za navedenu tvrdnju Leković se poziva na izjavu tadašnjeg zapovjednika Kupreškog partizanskog bataljuna Nedeljka Manojlovića, po kojem su ustaše "poklale 75 osoba (žene, decu i starce)" i "leševe .. zatim zapalile na

²³ Istog je dana jedan domaći ustaša ubio stariju ženu iz okolice Kupresa. ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Kupres, Inv. broj: 54964, Zapisnik Mjesnoga narodnog odbora Kupres od 6. VII. 1946.

²⁴ S. KURDULIJA, n. dj., 28.

²⁵ D. MARIJAN, n. dj., 53.-77.

²⁶ Janko LOPIČIĆ, *Ratni dnevnik*, knjiga I, Beograd 1961.

lomači".²⁷ Međutim Četvrta crnogorska brigada u izvješću od 28. kolovoza 1942. kaže:

"Pred veče 27 na 28 o. mj. neprijateljska kolona, potpomognuta avijacijom i artiljerijom, u jačini od 400 ustaša, napravila je ispad u pravcu sela Vukovsko. Naše jedinice, koje su se nalazile u pravcu sela Vukovsko i Zanolina, bile su dobile obavještenje da se povuku u pravcu Šujice u cilju zatvaranja tjesnaca Šujica. Neprijatelj je bio obavješten da mi na tom sektoru raspolažemo sa malim snagama, te je preko Crnog Vrha i Previje uspio da upadne u D. Vukovsko, a naše jedinice nisu bile dovoljne da mu dadu ozbiljniji otpor. Na pravcu prodiranja nalazio se jedan naš bataljon, koji poslije gubitaka oko Bugojna i Kupresa broji oko 80 boraca, a koji se je morao povući na položaje iznad sela Rilića i sela Brda. Neprijatelj je u tri kolone upao u selo D. Vukovsko, popalio ga i odveo stoku, dok je stanovništvo uspjelo izbjeći".²⁸

Tridesetak godina poslije, autor povjesnice Četvrte crnogorske proleterske brigade, inače njezin ratni pripadnik, malo je "doradio" izvješće stožera brigade pa su ustaše u zaseoku Katanićima "pobile" sve stanovništvo na koje su naišle.²⁹ Redakcija *Hronologije* pod 28. srpnja nije ništa napisala, za razliku od Kurdulije. Po njemu su "ustaše .. na pravoslavni praznik Veliku Gospojinu, 28. avgusta, pronašle i pobile cio zbjeg od 72 lica iz sela Katanići. Nad njihovim mrtvim tijelima zapalili su veliku lomaču. Selo Katanići zauvijek je ugašeno. Nijedna kuća se nikada nije obnovila".³⁰

IV

Za sam kraj kolovoza 1942., dne 29./30, možemo u *Hronologiji oslobođilačke borbe naroda Jugoslavije* pročitati da je "Ustaško-domobranska posa-

²⁷ M. LEKOVIĆ, n. dj., 637.-638. Izjava N. Manojlovića bila je u arhivi Općinskog odbora Udruženja boraca NOR-a u Livnu.

²⁸ Izvješće stožera Četvrte crnogorske brigade od 28. VIII. 1942. Vrhovnom stožeru NOP i DVJ, *Zbornik dokumenata*, IV/6-125. Zapovjednik Devete domobranske pješačke pukovnije zapisao je u bojnoj relaciji postrojbe za kolovoz 1942. da je u akciji hrvatskih snaga "ubijeno 14 partizana i nešto mještana". Kako je pothvat bio izveden u pravcu sela Gornje Vukovsko i Rilić nije jasno na koje se područje izvješće odnosi. *Zbornik dokumenata*, IV/7-190.

²⁹ Blažo JANKOVIĆ, *Četvrta proleterska crnogorska brigada*, Beograd 1975., 117. Za tu tvrdnju autor nije naveo izvor. Inače u Jankovića imamo još jedan "zločin" koji je, čini se, "promakao" svim ostalim istraživačima. Dan prije dolaska glavnine Četvrte crnogorske proleterske brigade u područje Vukovskog ustaše su u Donjem Vukovskom "poklale nezaštićeno stanovništvo-starce, žene i djecu". *Isto*, 104.; *Zbornik dokumenata*, IV/7-190., U bojnoj relaciji 9. pješačke pukovnije za kolovoz kratko je zabilježeno da je "vršena akcija prema selima G. i D. Vukovsko." Nema upoče spomena o sukobu i gubicima.; M. LEKOVIĆ, n. dj., 440., piše da u "toku dana nije došlo do ozbiljnijih borbi, a neprijatelj je izbio blizu tih sela, odakle se predeveče vratio u Kupres."

³⁰ Očito je da je i Kurduliji izvor bila izjava zapovjednika Kupreškog bataljuna, no Leković pri pozivu na njega spominje brojku od 75 osoba. S. KURDULIJA, n. dj., 28. M. LEKOVIĆ, n. dj., 638. Anđelić na osebjan spisateljski način daje svoje viđenje događaja koji datira 29. kolovoza 1942., LJ. ANĐELIĆ, n. dj., 91.-94.

da Kupresa (oko 1.000 ustaša i domobrana) izvršila ispad u s. Blagaj i Novo Selo, potisnula 1. bataljon 4. crnogorske NOU brigade i dve čete Kupreškog bataljona 3. krajiškog NOP odreda, spalila oko 250 domova i pobila oko 150 ljudi, žena i dece".³¹

Na žalost u *Hronologiji* se ne navode izvori za faktografiju te ostaje nejasno kako su njezini autori došli do podatka o 150 pobijenih osoba, no očito je da im izvješće stožera Četvrtre crnogorske brigade od 1. rujna 1942. nije poslužilo za taj dio, jer u njemu piše:

"Dvadesetdevetog na 30 pr(ošlog) m(jeseca) neprijateljske snage, u jačini od oko 1000 ustaša, milicionara i domobranaca, sa naoružanjem od 2 topa, 2 tenka, 1 blindirani automobil i nekoliko motocikla, napravile su ispad u pravcu s. Blagaj. Na položaju oko Blagaja nalazile su se 2 mještanske čete i I bataljon naše Brigade. Isturenu poziciju pred Blagajem, k. Maglaj, branila je jedna četa Kupreškog bataljona, a položaj oko Blagaja držao je I bataljon naše Brigade. Držanje mještanskih jedinica na isturenim položajima bilo je saglasno posljednjoj odluci Vrhovnog štaba, odnosno naredbi načelnika tog štaba, s ciljem da odbrana sela pada, uglavnom, na mještanske jedinice, time što bi mi učestvovali u većim operacijama. Prilikom neprijateljskog ispada mještanske jedinice su napustile isturenu k. Maglaj i time stavile naš bataljon u težak položaj, koji i onako ne bi mogao odoljeti toliko nadmoćnijim neprijateljskim snagama. Naš bataljon je uspio da lokalizuje neprijateljsko nadiranje u pravcu Novo Selo, uz pripomoć III bataljona naše Brigade, koji mu je bio poslat kao pomoć. Neprijatelj je zapalio oko 250 srpskih seljačkih domova, u kojima i dva starca, i uspio rastjerati sve stanovništvo ovog kraja u brda".³²

Za isti događaj Lopičić je zapisao u svoj dnevnik "da su ustaše iza Plazernice iznenadile naše borce i jakim snagama, sa planine i iz Rastičeva, skoro bez otpora, upale u selo Blagaj i spalile sve što su stigle. Narod je bio uznemiren i negodovao je što proleter i nijesu odbranili selo".³³

Stožer Četvrtre crnogorske brigade i Lopičić su jasni: masovni se pokolj nije dogodio. Leković ovaj put za razliku od događaja 27. kolovoza, nije ništa "dodavao" izvješću stožera Četvrtre crnogorske brigade.³⁴

Utvrđivanje činjenica

Na osnovi iznesenog razvidno je da je problematika ratnih zločina i stradanja civilnog stanovništva mnogo kompleksnija nego što joj je pristupala bivša jugoslavenska historiografija i publicistika. Od četiri navedena događaja koji su se navodno dogodili u ljeto 1942. godine upitna su dva, Gornji Malo-

³¹ *Hronologija*, 321.

³² Izvješće stožera 4. crnogorske brigade od 1. IX. 1942. Vrhovnom stožeru NOP i DVJ, *Zbornik*, IV/7-2.

³³ J. LOPICIC, n. dj., I, 286.-287.

³⁴ M. LEKOVIĆ, n. dj., 638.

van i Begovo Selo. Za ostala dva stradanja možemo utvrditi da se nisu dogodila. Proizvod su nekritičke i zlonamjerne partizanske povijesti, čiji su pisci redovno preuzimali tvrdnje od svojih prethodnika bez ikakve potrebe za provjerom. Uostalom potvrda nije bila potrebna, jer za sliku rata koja je stvarana nakon 1945. nije bila ni poželjna.

Stradanje civilnog stanovništva u Gornjem Malovanu jedino je koje ima uporište u izvorima, izvješćima partizanskog Vrhovnog zapovjednika, i to nekoliko dana nakon samog događanja i vremenski neprecizno. Tretman u ratnim dnevnicima partizanskih dužnosnika upućuje prije na zabilježenu glasinu, nego na vjerodostojan podatak.

Je li do stradanja pučanstva tog kupreškog sela doista došlo? Izvješća Državne komisije za utvrđivanje ratnih zločina nisu ga potvrdila. Ostaje upitno je li Tito pomiješao Đilasovo viđenje o događajima u selu Urije pokraj Bugojna ili je doista riječ o stradanju nedužnih seljaka? U tom slučaju upitna je i brojka stradalih. Procjena te vrste događaja redovno se promidžbeno obrađivala prilikom slanja izvješća. To uostalom nije nikakva novina za Vrhovni stožer NOP i DVJ, jer su Titova izvješća Kominterni u kojima govori o uspjesima redovno preuveličana. Isti se učinak postizao i sa stradalim, žrtve i napor komunističarima dobivali su na veličini.³⁵ U svakom slučaju, glede stradanja u Gornjem Malovanu, ima više elemenata da ga negiramo nego prihvatimo.

Zločin u Begovu selu potpuno je bez "ratnih dokumenata". Datira ga samo Državna komisija za utvrđivanje ratnih zločina. Upitan je datum, broj stradalih, kao i izvršilac zločina. Evidentno je da je promaknuo jugoslavenskim povjesničarima i redakciji *Hronologije* oslobodilačkog rata. No, za razliku od ostalih zločina, ovaj je bio obilježen spomen-pločom koja se je održala do rata 1992.-1995. i čiji se ostaci i sada nalaze u Begovu Selu kraj Kupresa.

Prilikom rada na monografiji *Borbe za Kupres 1942.*, problem zločina u Begovu Selu nije mi bio poznat. Znao sam da spomen-ploča postoji u selu, a kako je u ratu oštećena tekst na njoj se nije mogao pročitati. Držao sam da ploča ima veze s Gornjim Malovanom. Tek sam na osnovu građe Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločina saznao na što se ona odnosi. Ante Hrnjkaš, jedan od rijetkih preživjeli pripadnika kupreške milicije, s kojim sam razgovarao prilikom rada na monografiji *Borbe za Kupres 1942.* u razgovoru od 11. travnja 1999. godine, potvrdio je da se zločin dogodio. No, on ga datira mjesec-dva prije od kolovoza 1942. godine. Po njemu u zločinu su sudjelovali i neki pripadnici Crne legije koji su se tih dana zatekli u Kupresu, dok u gradiću tada nije bilo ustrojbenih dijelova postrojbe. Isto je potvrdio Božo Čičak, također bivši pripadnik kupreške milicije u razgovoru od 14. kolovoza 1999. na Kupresu pri-

³⁵ To nije jedini zločin bez dokaza o kojem je Tito izvjestio Kominternu. Godinu dana ranije u pismu Izvršnom komitetu Komunističke internacionale, spominje da su tijekom Aprilskog rata 1941. "oko Čačka vojnici sami postrijeljali oko 70 oficira kapitulana i petokolonaša". *Izvori za istoriju SKJ*, Beograd, 1985., Serija A, Tom II, Knjiga 1, dok. br. 4. Redakcija Izvora se ogradiła s konstatacijom da o "tom događaju .. ni do danas nije nadeno nikakvo pouzdano svjedočanstvo". *Isto*, 435, napomena 21.

godom promocije moje knjige. Po njemu je zločin izvršila postrojba Ustaške vojnice koja se nalazila u gradu. Nadnevka se ne sjeća, ali je to bilo prije dolaska Crne legije u grad. Moram priznati da su ova stajališta dodatno zapela događaj za koji potvrdu u arhivskoj građi do sada nisam našao.

S obzirom na to da je u travnju 1942. u sklopu promjene politike vrhovništa Nezavisne Države Hrvatske prema Srbima donesena 16. travnja i *Odredba o čišćenju pobunjeničkih područja*³⁶ navedeni događaj bio je eklatantan primjer njezinog kršenja i kao takav podlegao je zakonskim sankcijama.³⁷ Odredba je dio mjera koje je vrhovništvo NDH na njemački poticaj provelo u svrhu smirivanja ustaničkog pokreta u državi, a nazivale su se u historiografiji socijalističke Jugoslavije ustaškom ili ustaško-njemačkom korekcijom prema Srbima. Osnovne značajke bile su joj osnivanje Hrvatske pravoslavne crkve, suradnja s pojediniim četničkim skupinama i donošenje *Odredbe o čišćenju* kojom su ponajprije ograničeni samovoljni postupci prema srpskom pučanstvu od ustaških dužnosnika na terenu.³⁸

Da li se radilo o odmazdi zbog poginulih pripadnika kupreške milicije iz sela Zlosela u šumi Koprivnica krajem svibnja 1942. može se samo nagađati?³⁹ U tom je slučaju logičnija pretpostavka da je odmazdu napravila kupreška mili-

³⁶ Historijski muzej Bosne i Hercegovine, grada Nezavisne Države Hrvatske, 1942. (dalje HMBiH-NDH), *Odredbe Glavnog stana poglavnika za postupak prigodom podhvata /akcija/ za čišćenje pobunjeničkih područja.*, Gsp. br. 318 od 16. IV. 1942. Tekst Odredbe u prilogu rada.

³⁷ Do sada sam našao na jedan takav slučaj, krivični postupak pokrenut protiv trojice pripadnika Crne legije, od kojih je jedan (časnik) osuđen na smrt, a dvojica čarkara (ustaša) na dvadeset godina teške tavnice zbog ubojstva četvero civila Srba, početkom lipnja 1942. godine u istočnoj Bosni. HMBiH-NDH, grada Ustaške nadzorne službe, redni broj evidencije 566, Viši ratni sud NDH KS broj 115/1942 od 19. XI. 1942. Kolika je bila učestalost ovakvih sankcija nije mi poznato. Povjesničar Rasim Hurem u svojoj doktorskoj disertaciji ustvrdio je da je Odredba u istočnoj Bosni do kraja 1942. godine strogo poštivana i to upravo od 1. ustaškog stajaćeg djelatnog zdruga, odnosno Crne legije te je prekršena dva puta, a u oba su slučajua krivci sankcionirani. Rasim HUREM, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini krajem 1941. i početkom 1942.*, Sarajevo 1972., 209.-211.

³⁸ Rafael BRČIĆ, "Osnovna obilježja korekcije njemačko-ustaške politike prema Srbima u "Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", *Prilozi. Institut za istoriju, Sarajevo, 1975-1976.*, 177.-205.; Odredbu je uglavnom ignorirala bivša jugoslavenska historiografija i publicistika. U *Hronologiji* je spomenuta i interpretirana na sljedeći način: "Poglavnik NDH Ante Pavelić izdao propis o držanju jedinica u toku okupatorsko-kvislinške operacije u istočnoj Bosni i Hercegovini (tzv. treće ofanzive) protiv jedinica NOP i DV Jugoslavije: uzimati taoce; ubiti svakog onog ko se zatekne bez oružja u zoni operacija; ubijati zarobljene partizane; uništavati kuće i naselja koja, po oceni komandi, mogu koristiti partizanima; na "očišćenim" područjima odmah uspostaviti posade i ustašku vlast". *Hronologija*, 244.-245. Interpretacija koju je donijela redakcija *Hronologije* je krivotvorina. Prepričani se dio odnosi samo dijelom na točke pod rednim brojem 7., 8. i 17. Odredba koju donosimo u Prilogu ima 18 točki, što znači da je redakcija *Hronologije* prešutjela petnaest točaka. Odredba je cirkularnog karaktera, odnosila se na cijelo područje NDH i nije bila vremenski ograničena. Da je to redakciji bilo jasno, govori i činjenica da su je stavili u odjeljak događaja opće važnosti, a ne u odjeljak o Bosni i Hercegovini.

³⁹ D. MARIJAN, n. dj. 15.-16.

cija kojoj je to mogao biti izravan povod. Osobno se priklanjam tvrdnjama preživjelih pripadnika kupreške milicije da se je zločin dogodio prije nadnevka koji je utvrdila Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina i da ga nije počinila neka od postrojbi Crne legije, već najvjerojatnije posadna postrojba Ustaške vojnice u Kupresu. U svakom slučaju ovim radom taj je problem samo otvoren.⁴⁰

Što se tiče postrojbe Ustaške vojnice koja se nalazila u Kupresu tu također postoji problem njene numeracije. Jugoslavenska historiografija i publicistika još je u pedesetim godinama zauzela stav da je u to vrijeme u Kupresu kao posadna postrojba bila Prva satnija Sedamnaeste ustaške bojne.⁴¹ Osobno nisam naišao na podatak koji bi to osporio ili potvrdio pa sam podatak preuzeo kao vjerodostojan prilikom svoje obrade borbi za Kupres. Ako je točna pretpostavka da je zločin izvršila navedena postrojba, moram dodati da po popisu poginulih pripadnika postrojbe od 18. prosinca 1944. ona nije bila u sastavu Prvog ustaškog stajaćeg djelatnog zdruza, odnosno Crne legije.⁴² Satnija je koncem listopada 1942. godine, kao i ostali dio Sedamnaeste bojne ušla u sastav novopostrojenog Petog ustaškog stajaćeg djelatnog zdruza, Crne legije Ranka Bobana, pa je zločin ostao u naslijeđu cijeloj postrojbi koja tada nije postojala. Naravno, ova je "optužba" utemeljena samo pod uvjetom da je satnija Sedamnaeste bojne doista počinila zločin.

Zaključak

Problem ratnih zločina samo je jedan segment šire problematike ratovodstva i vojništva čije proučavanja nema tradiciju u Hrvatskoj. Nakon Drugog svjetskog rata prihvaćeni pogled na ovu problematiku ne daje nadu da će se napraviti pomak s mrtve točke. Partizanski pogled na rat koji je razumljivo odnio prevagu nad gledištima redovnih vojski ostavio je u naslijeđu neprevladanu ideološku sliku, koju su dodatno učvrstili rezultati raznih Zemaljskih komisija za istraživanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Taj desetljećima

⁴⁰ Nije nevažna činjenica da je Hrvatskim oružanim snagama oko Kupresa zapovijedao domobranski pukovnik Franjo Šimić. Kao školovani časnik shvaćao je problem represalija prema civilnom pučanstvu. Potvrđuje to njegova prva borbena naredba u vojsci NDH od 5. srpnja 1941. prilikom preuzimanja zapovjedništva nad Nevesinjskom gromadom, kada najstrožije zabranjuje "TEROR, nasilje, pljačku i svaki nered." Hrvatski državni arhiv, fond: Zapovjedništva Jadranskog divizijskog područja, Spisi bez broja, kutija br. 3.; Potvrdu civiliziranog vojničkog pristupa prema zarobljenicima i pučanstvu kod pukovnika Šimića moguće je naći i u 1943. godini. Usp. Zapovijed br. 29 zapovjednika odsjeka Posušje-Imotski od 7. veljače 1943. *Zbornik dokumenata*, IV/10-318.

⁴¹ Mesud HOTIĆ, "Borbe za Kupres", *Vojnoistorijski glasnik*, IV/1953., br. 5, 72. Usp. M. LEKOVIĆ, n. dj., 438.; B.JANKOVIĆ, n. dj., 104.

⁴² Hrvatski državni arhiv, MUP RH-III-34., Izvješće stožera I. stajaćeg sjelatnog zdruza Ustaške vojnice, broj 10006/44 od 18. XII. 1944. Popis je rađen po vjerskoj pripadnosti i zastupljeni su samo katolici. Postoji mogućnost, doduše mala, da su pripadnici satnije bili isključivo Muslimani, tj. da su do kraja listopada 1942. kada je Sedamnaesta bojna ušla u sastav Petog stajaćeg djelatnog zdruza svi poginuli pripadnici postrojbe bili muslimanske vjere. To znači da su oni vođeni na odvojenom popisu.

neupitni *corpus delicti* zahtijeva sistematičnu provjeru ako se želi napraviti pomak u rasvjetljavanju ove osjetljive problematike.

Prvi korak bilo bi definiranje ratnog zločina za koji je partizanska povijest imala neuobičajeno široko određenje i njegovo odvajanje od zločina u ratu. Zločin u ratu ili u skladu s vojnom terminologijom "čišćenje" predstavlja čin poznat svim vojskama svijeta i koji se zakonski (ne)tretira u skladu s određenom ratnom doktrinom i širim vojno-političkim oklonostima. Za razliku od ratnog zločina, zločin u ratu ili "čišćenje" je rezultat borbenih djelovanja u kojima jedna od strana zlorabi nazočnost civila, koji su u takvim slučajevima često stradali. Takvi slučajevi se načelno pravno ne sankcioniraju, pogotovu od strane pobjednika. Na našim prostorima dodatna je otežavajuća okolnost i zbog različitih pogleda na suverenitet Nezavisne Države Hrvatske.

Ako prihvatimo, a nema razloga da ne prihvatimo, termin "čišćenje", možemo konstatirati da je zločin u Begovom Selu doista ratni zločin nad civilnim stanovništvom. Tri ostala događaja, bez obzira na njihovu vjerodostojnost, posljedica su "čišćenja" u borbama za naseljena mjesta koji podlogu nalaze u točkama 7. i 9. Odredbe za postupak prigodom podhvata /akcija/ za čišćenje pobunjeničkih područja, Glavnog stana poglavnika od 16. travnja 1942.⁴³

Na navedenom primjeru stječe se slika o načinu pristupa ovoj problematici u bivšoj državi. Između ratnog zločina i zločina u ratu stavljen je znak jednakosti. Osim pitanja koliko, istraživača partizanskog rata kao da ništa drugo nije zanimalo. Premda se pitanje kada postavljalo relativno često, suvislih je odgovora bilo znatno manje. Pitanje zašto principijelno je izbjegavano. Tek postavljanjem pitanja kada, zašto, tko, i naravno koliko, stvorit će se preduvjeti za realan pristup ovoj problematici.

Iz navedenog je razvidno da su predrasude vodile redakciju *Vojne enciklopedije* bivše Jugoslavenske narodne armije da pod natuknicom ustaše, a pišući o Crnoj legiji i njezinom boravku na Kupreškoj visoravni napiše da je ona "elitna ustaška jedinica posebno .. poznata po svojim zverstvima, koje je počinila u istočnoj Bosni i Bosanskoj krajini, u drugoj i trećoj neprijateljskoj ofanzivi, januara, odnosno aprila 1942, u borbama oko Donjeg Vakufa, Bugojna, Kupresa, jula-avgusta 1942".⁴⁴

⁴³ Kao pod 36.

⁴⁴ "Ustaše", *Vojna enciklopedija*, sv. 10, Beograd 1975., 266. Da li su optužbe za zimu i proljeće 1942. utemeljene ili su predrasude za sada nije moguće bezpričuvno tvrditi i ovaj se rad odnosi samo na "dio" predrasuda za Kuprešku visoravan u srpnju i kolovozu 1942.

PRILOG

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
GLAVNI STAN POGLAVNIKA

Gsp. br. 318

Zagreb, dne 16. travnja 1942.

O D R E D B E

za postupak prigodom podhvata /akcija/ za
čišćenje pobunjeničkih područja

U svrhu skladnog postupanja pri osnivanju i izvršenju podhvata /akcija/ za čišćenje pobunjeničkih područja, a posebno glede postupanja s pučanstvom i njegovom imovinom na ovim područjima, u svim budućim operacijama vojne prirode, bilo gdje i bilo kada se one vršile, zapoviedam:

1. Domobranske i ustaške jedinice, koje izvršavaju određene im zadaće operativnog i taktičkog značaja, nemaju osim ove službe, nikakvu drugu službu vršiti ili za istu upotriebiti, kao na pr. za prijevoz pronađenih materijalnih dobara ili njihovo sabiranje ili tome slično, t. j. zadaće koje imaju vršiti etapne jedinice, građanske vlasti ili oružništvo.

2. Nitko nije ovlašten na svoju ruku poduzimati bilo kakav podhvat /akciju/; koji nije temeljen na odredbama Okružnice GSP br. 44-1942., osim u slučajevima odbijanja iznenadnog protivničkog napadaja ili ugušivanja nemira odnosno pobuna, dakle u slučajevima koji traže bezodvlačno inicijativno djelovanje. U takvim slučajevima ima se smijesta obavijestiti neposredno predpostavljeno zapovjedništvo, te sve vojne ustaške i građanske oblasti na tom području, da se time uspodstavi potpuni sklad u radu svih oblasti, kao i Savezničke vojne vlasti, koje se, možda, u susjedstvu nalaze.⁴⁵

3. O svakom podhvatu, koji na nekom području bude izvršen, treba uvijek, bezuvjetno, pravodobno i u potrebnom opsegu obavijestiti i susjedne oblasti /domobranstvo, ustaške, oružničke/ da se izbjegnu eventualni sukobi vlastitih snaga koji su se već događali zbog neobavješćenosti.

4. Načelno prije svakog podhvata treba pučanstvo na najpogodniji način pozvati da se vrati svojim kućama, redovitom životu i zajamčiti mu zakonsku zaštitu te sigurnost života i imetka.

5. U toku podhvata /akcija/ imaju se žene i djeca poštediti i ostaviti kod kuća, odnosno uputiti kućama, ako se zateknu izvan njih.

6. Muškarce, koji se zateknu kod kuća bez oružja i koji ne pruže otpor, načelno također treba ostavljati na miru, a oružništvo će ih uzeti u očevidnost, sta-

⁴⁵ Podvučeno u originalu.

viti pod strogi nadzor i između njih odrediti taoce, koji će biti odgovorni za držanje dotičnih naselja, u kojima oni žive.

U očito nemirnim krajevima ima oružništvo organizirati dnevno prijavljivanje pojedinih taoća kod oružničkih postaja, a u noći izvršiti pregled, jesu li dotični kod kuće.

7. Muškarce, koji se odupru oružjem ili zateknu i bez oružja ali u sastavu, dotične zajedničkim djelovanjem s odmetnicima koji daju oružani otpor, bezobzirnno treba uništiti.

Muškarce, koji budu zarobljeni i koji spadaju među odmetnike, jer nisu kod kuće, treba predati građanskim oblastima radi uputa u koncentracione logore, poslije nego budu zapisnički preslušani.

Sve zarobljene značajnije osobe, kao vođe, zapovjednike, starješine itd., treba prethodno u stožeru dotične postrojbe preslušati, njihove iskaze iskoristiti, zatim ih od ostalog pučanstva izolirati, i pod jakom pratnjom odpremiti u uze najbližeg suda i staviti pod prieki sud, koji ima roku od 24 sata donijeti osudu.

8. Kuće po selima i seljačka imanja ne smiju se oštetiti, jer su državno dobro.

9. Zaseoke i usamljene kuće, koje pobunjenicima mogu služiti za otpor ili nastambu, treba uništiti, odnosno porušiti i građu iskoristiti. Kako će se u pojedinim konkretnim slučajevima postupati, odlučuje zapovjednik jedinice, u čijem pojasu djelovanja bude ovakvih zgrada. Zapovjednik snosi i punu zakonsku odgovornost /moralno i materijalno/ za svoju odluku.

10. Na području, koje u toku jednog podhvata bude prečišćeno od pobunjenika, treba odmah uzpostaviti državnu vlast i pristupiti žurnom popravku željeznih pruga, cesta, poštanskih, brzovjanih i brzoglasnih uređaja, autobusnog prometa. To treba unapried sve utanačiti s organima mjerodavnih ministarstava.

11. U svrhu uzpostavljanja redarstvenih oblasti i upravljanja redarstvenom službom na očišćenom području, treba se obraćati pravodobno mjerodavnim organima ravnateljstva za javni red i sigurnost.

12. Poslije završenog podhvata /akcije/ dalje čišćenje na zauzetom području vršit će oružništva, koje se ima za ovu svrhu pravodobno pripremiti.

13. Za vrijeme podhvata /akcije/ zabranjuje se svim časticima, dočasticima, domobranima, ustašama i u opće državnim organima, uživanje alkoholnih pića, a oružanim postrojbama treba davati što češće topli čaj ili kavu, gdje to bude moguće.

14. Zabranjuje se svaka samovoljna štetna djelatnost, kao: ubijanje, pljačka, krađa, palež i ino uništavanje imovine. Tko god se u tom pogledu ogriješ, ima biti stavljen pred prieki sud i na(j)strože kažnjen.

Predpostavljeni će svoje podčinjene u tom pogledu prije početka svakog podhvata posebno upozoriti i podučiti, a za vrijeme podhvata trajno na njih paziti, jer će bito suodgovorni za svaki pristup u gornjem smislu.

Radi toga je potrebno da se o ovome dnevno poučavaju domobrani, ustaše i oružništvo /milicionari/.⁴⁶

15. Organima državnih oblasti, koi vrše bilo kakvu djelatnost u zahvatu vojnih operacija, a ne mogu se sami na terenu hraniti, treba omogućiti da dobijaju vojničku hranu, što će se poslie akcije obračunati s njihovim predpostavljenima /na pr. organima oružništva, organima za popravak željeznice, brzozajvnih i brzoglasnih uređaja itd/.

16. Svo podhvati /akcije/ imaju se najžurnije provoditi. Zbog toga se čete nesmiju zadržavati niti odvajati pojedine dielove za poslove koji nisu čisto bojne naravi.

17. Čim koje područje bude očišćeno, Glavni stan Poglavnika obavijestit će o tom sva mjerodavna ministarstva, koja će najžurnije u svom djelokrugu poduzeti sve što je potrebno za normaliziranje života na dotičnom području.

18. Ovim odredbama, koje stupaju odmah na snagu, stavljaju se izvan snage sve do sada izdate zapoviedi /naputci i odredbe/ u pogledu postupanja s pučanstvom i njegovim imetkom prigodom podhvata za čišćenje pobunjeničkih područja.

POGLAVNIK
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE
Dr. ANTE PAVELIĆ v.r

S U M M A R Y

THE CRIMES OF THE BLACK LEGION (CRNA LEGIJA) IN THE KUPRES
AREA IN SUMMER 1942

As an elite unit of the Armed Forces of the NDH, the Black Legion had been treated in the former Yugoslav historiography and historical literature as a symbol of the worst evil. To the war crimes it had committed, there had been added those that it had not commit or did not happen at all. We have four examples in summer 1942 from the Kupres valley, of which three enter the domain of "cleansing". The alleged crimes in the villages Vukovsko on 27th August and Blagaj on 29th/30th August 1942 are disputed by the reports of the 4th Montenegrin brigade, that had been in those villages. Damages in Donji Malovan on 28th July that are mentioned in several documents are based on hear-say transmission a few days after the event occurred. The State Commission for Investigation of the Crimes registered for that day only burning of several persons and arson of farming buildings. There are no documents for the fourth crime in Begovo Selo from the beginning of August; historians do not mention it, while the State Commission for Investigation of the Crimes does mention it. As the Commission locates the alleged crimes it in a time period that is questionable, the author sides with the survived members of the local Croatian militia that place this undoubted war crime one or two months earlier, and do not link it to the units of the Black Legion, but to an Ustasha company that was in charge of Kupres.

⁴⁶ Kao pod 45.